

Jegyzet a beszélgetésekhez

(*a korlátok*) A lapszámhoz készített beszélgetések során számos érdekes, izgalmas, elgondolkodtató kérdés merült fel bennem. Ebben a rövid jegyzetben jelzésszerűen említek meg egy párat. Sajnos a lapszám terjedelmi korlátai nem tették lehetővé egy átfogó beszélgetéssorozat közlését, ami nem jelenti azt, hogy le kell arról mondani. A szinte csak Klézsére fókuszáló beszélgetések nem szabad elfedjék azt a tényt, hogy számos, még élő magyar zenész, énekes van Moldvában, akiknek a tapasztalata biztos, hogy részleteiben lényegesen árnyalja az e lapszámban kibomló képet.

(*a beszéd*) Hodorog Andrással és Legedi László Istvánnal beszélgetve egyből szembeötlött az, hogy nagyon „magyarosan” beszélnek. Szókincsükön, mondatalkotásukon, az *a*, *e* hangok kiejtésén, de még a hangsúlyon is meglátszott az, hogy nagyon sok időt töltöttek Magyarországon, magyar köznyelvi környezetben. Ez leginkább a beszélgetések begépelése alatt volt részleteiben megfigyelhető, ami ugyanakkor nagy figyelmet is igényelt. Hodorog Andrásnál elég szembetűnő volt egyes szavak magyaros és csángós kiejtésének a keverése, például a *vót/volt*, *ezt/eszt*, *met/mert*, stb. Először hozzá kellett szokni a hanghordozásához, hogy aztán pontosan le lehessen jegyezni szavait. Ebből is adódnak a lejegyzés eltérései. Természetesen érdemes volna utánajárni, hogy miért váltogatja, és milyen helyzetekben a fentebbi és más szavaknak is a kiejtését. Mindkét zenésznél, és Bálint Erzsébetnél is megfigyelhető volt az, hogyha „magyaros” szavakkal kezdtek bele egy mondatba vagy egy történetbe, az legtöbbször a mondatfűzés ritmusát megtörte, és elbizonytalanította. Többször megfigyeltem, hogy a csángós kifejezést, főleg azokat, amik „románosak” voltak, gyorsan korrigálták vagy elharapták. Bálint Erzsébet egyszer meg is jegyezte, hogy milyen jó, hogy tudunk csángósan beszélni, mert nem kell akkor „magyarosan” beszélni. Mert akkor könnyebben, gördülékenyebben tudott mesélni, nem kellett reflektálnia arra, ahogyan mondja, és sokszor arra sem, amit mond. Ezek mögött a jelenségek mögött is egy nagyon összetett tapasztalati helyzet tárul fel. Hodorog András és unokatestvére, Bálint Erzsébet történetmesélési módja is nagy kihívás elé állított akkor, amikor le kellett azokat jegyezni. Mindketten nagyon szívesen nyitnak új és új zárójeleket. Az előbbinek a gondolkodási, az utóbbinak a fogalmazási módja nagyon burjánzó. Leginkább témák, motívumok mentén bontják ki az újabb és újabb történeteket. Ez a gondolkodási, narrációs eljárás sejtésem szerint Hodorog András furulyajátékában is visszaköszön. Bálint Erzsébetnél, érdekes módon, inkább talán ennek a tudomásul vett sajátosságnak a visszafogása figyelhető meg, leginkább akkor, amikor hirtelen történetszalakat vág

el, zár le. Az élő nyelv visszaadása, a fent jelzett sajátosságok megjelenítése és a szerkesztés követelménye sokszor nehéz helyzetbe hoztak.

(*a memória*) A gyors felfogóképesség, a nagyon alaposan rögzítő és nagy kiterjedésű, gyorsan aktiválható memória kulcsfontosságú mozzanat volt mindhárom alkotó gyerekkori emlékeiben. Ebben pedig szervesen illeszkednek a moldvai szóbeli hagyományörökítés más szegmenseihez. Hasonlóan azokhoz, akik sok mesét, imádságot, szakmák tudását, történeti ismereteket őriztek meg, a zenei, énekes tudás hordozóit is egy organikus kollektív tudás (valamikor) aktív, alakító résztvevőiként kell látni és megérteni. Önmagukban az énekek, táncok, a hangszeres zenei anyag keveset árulnak el ennek a kultúrának a mibenlétéről.

(*az éneklés, zene, tánc*) Mindhárom klézsei beszélgetés hangsúlyozza az éneklés, a sültülés közösségi beágyazottságát. Hodorog András szerint régen nagyon sok embernek volt a faluban furulyája, nem csak a pásztortoknak, pásztorkodóknak, azért mert a furulya egy okos hangszer. Az ének, a furulyázás és – szinte kizárólag csak ez utóbbival összekapcsolódóan – a tánc, továbbá az imádkozás is a hétköznapi idejének értelmes kitöltésére, tanulásra, az emberi élet idejének tagolására szolgált. A guzsalyasok, az egyes falurészekben szervezett rendszeres nagyobb táncok, táncmultságok, a lakodalmak ezt a közösséget, közösségeket szervezték folyamatosan egy-egybe. Ebből adódóan szinte minden közösség saját ének-, hangszeres-, táncművelésével rendelkezett, és nagyon figyelt a megkülönböztető jegyekre, sajátosságokra, ezek szóbeli kifejezésére, megfogalmazására. Ezek a sajátosságok részei voltak egy nagyobb egységnek, amibe beletartoztak a nyelvjárási, öltözködési, ritkábban étkezési, viselkedési szokások is. A hétköznapi ideje továbbá része volt egy tágabb, a transzcendenciára figyelő időtapasztalatnak is. A guzsalyasokban énekelt szentes énekek ugyanúgy a szentet idézték meg, mint a templomban énekeltek, csak épp a profán cselekvések idejében és terében. A táncok egyfajta kifejezés is megmutatózó közösségi magatartást fogalmaztak, mutattak meg. Ezért érzékenyülnek el, és egyben kéri számon a sajátosságok tudatosítását a táncházakban zenélő mesélők. Maga a zenész kifejezés sem pontos itt, ugyanis ebben a világban a zenész szóval a leginkább lakodalmakba felfogadott és szinte kizárólag román cigány muzsikásokat illették.

(*a gyűjtők*) A társasok, a kollektív gazdaságok megszervezése, a szocialista iparosítás és a nagyarányú országos építkezések, a televízió és főleg a rádió elterjedése első alkalommal bomlasztották meg alapjaiban a moldvai csángó falvak hagyó-

mányos, több évszázados rendjét. Meggyérültek, megszűntek a guzsalyasok, a táncok, ezzel pedig eltűntek a közös éneklés, a hangszerhasználat, a tánc gyakorlásának és továbbadásának hagyományos életterei. A diszkók világában sokaknak anakronisztikus lett az övbe dugott furulya. Ennek a világnak a „túlélőivé” váltak a sokra emlékező, nagy tudású énekesek, hangszeresek, táncosok, vagyis a „híres adatközlők”. Túlélővé pedig, sarkosan fogalmazva, a gyűjtők által váltak. A gyűjtőkkel kapcsolatosan két mozzanatra térnék ki. Az egyik az lenne, hogy hiába jelent meg a bukaresti Kriterion Könyvkiadónál 1970-ben Kallós Zoltán nagy hatású gyűjtése, a *Balladák könyve*, hiába építettek be moldvai anyagot repertoárjukba az első táncházakat megszervező székelyföldi, erdélyi népi együttesek, hiába szervezte 1989 előtt az első táncháztalálkozókat Székelyudvarhelyen, Bálványoson a román televízió magyar adásának a szerkesztősége, és hiába gyűjtötte össze 1972 és 1988 között a sepsiszentgyörgyi Seres András a Kallós Zoltánéhoz hasonló merítésű anyagát Moldvából, sajnos mindez a figyelem, munka nem jelent meg, vagy nagyon későn jelent meg az erdélyi magyar közösség moldvai csángókról alkotott tudásában. Mindezek az erőfeszítések Magyarországon, a szűk szakmán kívül, az 1989-es fordulat után Moldvába utazó és ott kiterjedt gyűjtőmunkát végző magyarországi népzeneészeknek, laikus, zeneszerető embereknek köszönhetően kaptak elismerést.

A második mozzanat ez utóbbiakkal kapcsolatos. Mindkét klézsei furulyás megemlítette, hogy nagyon sok olyan kiváló furulyás, kavalos, kobzos, hegedűs, sípos volt, akik nem szívesen vagy egyáltalán nem akartak játszani a gyűjtőknek. Ezt a mesélők az illető emberek „vadságának” tudták be.

Nagyon fontosnak tartanám ezeknek az eseteknek a minél alaposabb felkutatását, a „guzsalyas világ” elmúlásának és a végül is „profivá” váló, híres adatközlők életútjának kontextusában megvizsgálni.

(*Magyarország, a táncházak*) Az adatközlők, amikor kikerültek Magyarországra, egyből egy más köznyelvi környezetbe, egy más értékrend szerint működő világba kerültek ki. A fellépésekért kapott pénz, a tudásukat első pillanatoktól kezdve adatoló és a maga számára tároló magyarországi hozzáállás otthoni közösségeikben számos konfliktust szült, önmaguk számára is számos, sokszor feloldatlan dilemmát okozott. Ugyanakkor Bálint Erzsébet esetében az is látszik, hogy Kallós Zoltán neki lelki támasza is volt, a kiépülő bizalom kölcsönös megértésre, tiszteletre épült. A moldvai ének- és táncművelés, a hangszeres zenei anyag feldolgozása még várat magára. Hankóczy Gyula kobozról, 1988-ban írott tanulmánya, Lipták Dániel 2012-ben közölt átfogó elemzése egy lujzikalagori hegedűs dallamkincséről kiváló példák arra is, hogy mekkora munka van még hátra. Németh László először 2009-ben közölt írása, a *Magyar népzene Moldvában* a szisztematikus áttekintés mellett azt is jelzi elég nyomatékosan, hogy a Moldvában, pontosabban a Csángóföldön gyűjtött népzenei anyag, a táborokba, fesztiválokba meghívott moldvai zenészek játéka mivé vált, alakult a budapesti csángó táncházakban, az ott zenélő együttesek felfogásában, elvárásában. A moldvai táncházak körüli dilemmákat legutóbb a már említett Lipták Dániel egy tavalyi írásában próbálta meg tisztázni. Pávai István munkásságát azért tartom fontosnak, mert átjárását biztosíthatna az érzésem szerint egymástól igen távol került világok között.

ELŐFIZETŐK

ROMÁNIA

BAJNA GYÖRGY – Gyergyószentmiklós; BÁLINT MÓZES – Székelyudvarhely;
 CSISZER IMRE CSABA – Csíkszereda; CORNEL CADAR – Iași; DĂNILĂ IOAN – Bákó;
 FORRAI TIBOR – Homoródszentpál; FÜLÖP LAJOS – Székelykeresztúr;
 ISTÓK GYÖRGY – Klézse; ISTOC MIHAI – Klézse; KAKAS ZOLTÁN – Sepsiszentgyörgy; KISS MIKLÓS – Csíkszereda; KONSZA VILMOS – Sepsiszentgyörgy;
 KOVÁCS ISTVÁN – Sepsiszentgyörgy; KÜRTI JENŐ – Marosvásárhely; LÉSTYÁN SÁNDOR – Kézdivásárhely;
 PENTEK JÁNOS – Kolozsvár; ROBU ALEXANDRU – Kolozsvár; SEPRÓDI JÓZSEF – Dicsőszentmárton;
 TAMÁS KLÁRA – Csíkszereda; TÁNCZOS VILMOS – Kolozsvár; TIMÁR KARINA – Kolozsvár; VITOS LÁSZLÓ – Csíkszereda

MAGYARORSZÁG

ANGER OTTÓ BÉLA – Szeged; BITTMAN KÁROLY – Zirc; CSÓTI MÁRTA – Budapest; DEMSE MÁRTON – Budapest; DÓSA GYULA – Szolnok;
 Dr. ERDEI ANTAL – Gyöngyössolymos; ERDŐSINÉ KÉRY JUDIT – Budapest;
 FELFÖLDI ELEK – Budapest; GÁTAY ISTVÁN – Devecser; GERGELYNÉ KOVÁCS MÁRIA – Budapest;
 GYÖNGYÖSSY LAJOS – Budapest; Dr. GYURKOVITS KÁLMÁN – Mosdós; HÉJJ CSABA – Budapest; HORVÁTH JÓZSEFNÉ – Velence;
 HUDÁK JÓZSEFNÉ – Szerencs; Dr. ISZLAI SÁNDOR – Berettyóújfalú; JÓZSA LÁSZLÓ – Tápiógyörgye; Dr. KÁLMÁN FLÓRA – Kecskemét;
 KEÖVES FERENC – Páty; Dr. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Ifj. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Dr. KÓVÁRY GYÖRGY – Zirc;
 KUKODA VILMOS – Zirc; MOLNÁR ALADÁR – Sopron; MUNKÁCSI GYÖRGY – Szolnok; NAGY JUDIT – Pécs;
 PAPP DEZSŐ – Békésszentandrás; Dr. SURDY MIKLÓS – Budapest; SZAMOSI ELEMÉR – Budapest; SZEMES KÁLMÁN – Budapest;
 TOST ATTILA – Sopron; VÁRKÖVI LÁSZLÓ – Vác; ZIRCI ORSZÁGZÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY – Zirc

MÁS

Dr. DOBÓ ATTILA – Németország; Dr. DOBÓ TIBOR – Németország; FODOR ALBERT – USA; KISS ISTVÁN – USA

INTÉZMÉNYEK

ATCOM SZÖVETKEZETI TÁRSASÁG – Csíkszereda; BOD PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR – Sepsiszentgyörgy; Csíki SZÉKELY MŰZEUM – Csíkszereda
 KÁJONI JÁNOS MEGYEI KÖNYVTÁR – Csíkszereda

9 771224 535005 19001